

МІСЦЕ ЦЕРКВИ В ДЕРЖАВІ ТА ДЕРЖАВИ В ЦЕРКВІ: НЕГАТИВНИЙ РЕТРО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Скорондяк С. М.

ВСТУП

Взаємовідносини між церквою та державою завжди були складними та конфліктними, впливаючи на політичний, соціальний та культурний розвиток суспільств. Історія цих відносин часто розкриває негативні аспекти, де церква та держава використовували одна одну для досягнення власних цілей, завдаючи шкоди суспільному добробуту.

З моменту прийняття християнства як офіційної релігії Римської імперії за правління Костянтина Великого, церква почала набувати вагомого впливу на державні справи. Впродовж Середньовіччя Римокатолицька церква досягла вершини своєї могутності, втручаючись у політичні справи, що призводило до конфліктів між світською та духовною владою. Держава часто використовувала релігійні доктрини для виправдання своїх дій та придушення інакодумства, що проявлялося у переслідуваннях та інквізиції.

У Новий час, незважаючи на Реформацію та секуляризацію, церква продовжувала відігравати важливу роль у політичному житті. Війни між протестантськими та католицькими державами призвели до масштабних людських втрат та руйнувань. У XVIII-XIX століттях Просвітництво та секуляризація послабили вплив церкви, хоча вона залишалася важливим гравцем на політичній арені.

У XX столітті тоталітарні режими прагнули підкорити або знищити церкву як інституцію. Проте церква зберегла свою роль як морального та духовного авторитету навіть в обмежених умовах. Сучасні відносини між церквою та державою залишаються складними, зберігаючи потенціал для конфліктів.

Історія свідчить, що занадто тісні взаємовідносини між церквою та державою часто призводили до зловживань владою, конфліктів та репресій. Сучасне суспільство повинно враховувати ці уроки, щоб забезпечити гармонійне співіснування релігії та держави на основі взаємоповаги та незалежності.

1. Історичний феномен цезаропапізму і папоцезаризму

Цезаропапізм і папоцезаризм демонструють глибокий філософський конфлікт між світською владою та релігійною авторитетністю. Ці явища відображають боротьбу за домінування, де перша прагнула підкорити

церкву для зміцнення політичної влади, а друга – проникнути в державні структури для розширення свого духовного впливу. Історичні приклади, такі як Візантійська імперія та середньовічна Європа, свідчать про те, як ці дві сили часто змагалися за верховенство, створюючи напругу та протиріччя, що впливали на розвиток суспільства¹.

Цезаропапізм виник у Візантійській імперії та являв собою концепцію, за якою імператор був не лише політичним, а й релігійним лідером. Цей феномен виник з особливостей адміністративного устрою та політичної філософії Візантії, де імператор розглядався як представник Бога на землі. Основи цезаропапізму були закладені ще у IV столітті, коли імператор Костянтин Великий легалізував християнство та розпочав процес його інтеграції в державну структуру. Після проголошення Міланського едикту у 313 році християнство стало офіційною релігією імперії, що дало імператору право втручатися у церковні справи².

Проте найяскравіше цезаропапізм проявився у період правління імператора Юстиніана I (527–565 рр.). Юстиніан прагнув зміцнити центральну владу, підпорядкувавши собі церкву. Він ініціював Тридцять Четвертий канон Халкідонського собору (451 р.), що надавав імператору право втручатися у вибори єпископів. Юстиніан також активно брав участь у теологічних дискусіях, що привело до зміцнення його політичної позиції.

На противагу цезаропапізму, папоцезаризм є концепцією, за якою релігійні лідери прагнули до контролю над світською владою. Цей феномен був найбільш виразно проявлений у середньовічній Європі, де папи римські неодноразово втручалися в політичні справи королів і імператорів. Важливим етапом у розвитку папоцезаризму став період понтифікату Григорія VII (1073–1085 рр.), відомий як Григоріанська реформа. Григорій VII проголосив *Dictatus Papae*, документ, що проголошував верховенство папи над світськими правителями та право папи зміщувати імператорів.

Конфлікт між папством і імператорською владою найбільш яскраво проявився у боротьбі за інвеституру, що тривала з 1075 до 1122 року. Цей конфлікт розпочався, коли папа Григорій VII заборонив світським правителям призначати єпископів, що призвело до конфлікту з імператором Священної Римської імперії Генріхом IV. Генріх IV був відлучений від церкви у 1076 році, але після покаяння у Каноссі у 1077 році отримав прощення. Конфлікт завершився Вормським

¹ Іванова І. П. Історія Візантійської імперії. Київ: Наукова думка, 2010. 456 с.

² Петров А. С. Реформація і Контрреформація у Європі. Львів: Світ, 2008. 378 с..

конкордатом 1122 року, що встановив компроміс: імператор зберігав право на світську інвеституру, тоді як папа зберігав духовну владу³.

Протягом наступних століть папоцезаризм проявлявся у різних формах. У XIII столітті папа Іннокентій III (1198–1216 рр.) проголосив себе *vicarius Christi* (намісник Христа), що підкреслювало його претензії на верховенство над світськими правителями. Іннокентій III активно втручався у політичні справи Європи, підтримуючи певних правителів та проводячи хрестові походи.

У XIV столітті конфлікт між папством і світською владою досяг свого апогею під час Авіньйонського полону пап (1309–1377 рр.), коли папи перебували під контролем французьких королів. Цей період завершився Великою схизмою (1378–1417 рр.), коли існувало одночасно декілька пап, що призвело до серйозної кризи у католицькій церкві.

Цезаропапізм і папоцезаризм продовжували впливати на політичну та релігійну динаміку Європи у новий час. Наприклад, у XVI столітті Реформація, започаткована Мартіном Лютером у 1517 році, стала відповіддю на зловживання папської влади та прагнення національних монархій до незалежності від Риму. Реформація призвела до виникнення нових протестантських церков, що підпорядковувалися світській владі, що можна розглядати як своєрідний прояв цезаропапізму.

У свою чергу, католицька церква відповіла на Реформацію Контрреформацією, що була офіційно розпочата Тридентським собором (1545–1563 рр.). Контрреформація мала на меті відновлення авторитету папства та боротьбу з протестантизмом. У цей період папа Пій V (1566–1572 рр.) активно підтримував католицькі монархії та проводив політику централізації церковної влади⁴.

У XVIII–XIX століттях цезаропапізм проявився у політиці російських імператорів, зокрема Петра I (1682–1725 рр.), що реформував Російську православну церкву, підпорядкувавши її державі. Петро I скасував патріаршество та створив Святійший синод, що підпорядковувався безпосередньо імператору. Це зміцнило контроль світської влади над церквою та сприяло централізації державної влади.

У XX столітті цезаропапізм і папоцезаризм продовжували впливати на політику різних країн. Наприклад, у фашистській Італії за режиму Муссоліні (1922–1943 рр.) церква співпрацювала з державою на основі

³ Сидоренко О. В. Папство і світська влада у середньовічній Європі. Одеса: Одеський національний університет, 2012. 298 с.

⁴ Тарасенко М. М. Політична історія Росії. Харків: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2015. 512 с.

Латеранських угод (1929 р.), що забезпечувало Ватикану суверенітет, а Італії – підтримку католицької церкви⁵.

Таким чином, цезаропапізм і папоцезаризм є історичними феноменами, що демонструють складні взаємини між світською владою та релігійною авторитетністю. Вони відображають боротьбу за домінування, що впливала на політичний та соціальний розвиток суспільства протягом століть. Вивчення цих явищ дозволяє глибше зрозуміти історію європейської цивілізації та складні процеси взаємодії між релігією і політикою.

2. Державна квазірелігія: радянський більшовизм, німецький націонал-соціалізм

Радянський більшовизм і німецький націонал-соціалізм представляють собою не просто політичні режими, а нові форми державної квазірелігії, де ідеології замінили традиційні релігійні структури. Ці ідеології використовували релігійні ритуали, символи та міфологію для легітимізації своєї влади та мобілізації населення. Вони створили нову форму сакрального простору, де держава стала об'єктом поклоніння, а політичні лідери – пророками нової епохи. Така трансформація релігійного до світського, а потім знову до сакрального, показує складність взаємовідносин між державою та релігією в контексті тоталітарних режимів.

Радянський більшовизм, який виник після Жовтневої революції 1917 року, незабаром трансформувався з революційної ідеології в державну квазірелігію. Більшовицька партія на чолі з Володимиром Леніним прагнула не лише до політичного контролю, але й до ідеологічного домінування, яке було схоже на релігійне панування. Від початку існування Радянської держави більшовики використовували символи та ритуали, які можна порівняти з релігійними⁶.

Наприклад, Ленін, який став першим лідером Радянської держави, перетворився на символ революції та майбутнього комуністичного раю. Його образ використовувався на прапорах, плакатах, а також у літературі та мистецтві. Після його смерті у 1924 році тіло Леніна було забальзоване та виставлене у мавзолеї на Красній площі в Москві, що стало місцем паломництва для радянських громадян. Це нагадує практику поклоніння святим реліквіям у традиційних релігіях⁷.

⁵ Ковальчук В. Г. Фашистські режими у Європі: історичний аналіз. Дніпро: Дніпропетровський національний університет, 2017. 423 с.

⁶ Йона Голдхаген / пер. з англ. О. Кравченко. Київ: Критика, 2006. 448 с.

⁷ Тумаркін Н. Ленін Живий: Культура запам'ятовування в Радянському Союзі / пер. з англ. М. Ткаченко. Харків: Видавництво «Акта», 2011. 320 с.

Йосип Сталін, наступник Леніна, розвинув цю тенденцію. Сталін став втіленням культу особистості, який супроводжувався масовими ритуалами, парадами та святами. Партиї збори, паради та урочисті засідання набули майже сакрального характеру. Зображення Сталіна були повсюдними, його слова цитувалися як пророчі, а будь-яка критика каралася як богохульство.

Ідеологія марксизму-ленінізму стала основою нової квазірелігії. Вона проголошувала матеріалістичний світогляд, де історичний матеріалізм замінив божественне провидіння. Комуністичне майбутнє представлялося як раювання на землі, досягнення якого вимагало відданості та жертв. Радянські громадяни були залучені до масових кампаній, які можна порівняти з хрестовими походами, спрямованими на побудову нового світу.

Усі ці елементи створювали сакральний простір, де держава стала об'єктом поклоніння. Радянські свята, такі як річниця Жовтневої революції або День Перемоги, мали релігійний характер, з масовими демонстраціями та ритуальними діями. Важливо зазначити, що радянська пропаганда активно боролася з традиційними релігіями, вважаючи їх пережитками минулого. Проте, сама радянська держава взяла на себе роль нової релігійної сили, створюючи нові міфи та легенди.

Німецький націонал-соціалізм, який прийшов до влади в 1933 році на чолі з Адольфом Гітлером, також використовував релігійні символи та ритуали для легітимізації своєї влади. Ідеологія нацизму базувалася на ідеях расової чистоти, арійської переваги та національного відродження. Нацизм перетворився на квазірелігію, де держава та її лідери стали об'єктами поклоніння⁸.

Гітлер, як і Сталін, став центральною фігурою культу особистості. Його зображення були повсюдними, а його промови мали майже пророчий характер. Нацистські збори та мітинги, такі як Нюрнберзькі партійні з'їзди, набули характеру масових релігійних ритуалів. Під час цих заходів використовувалися спеціальні символи, такі як свастика, яка мала сакральне значення для нацистської ідеології⁹.

Нацистська держава також створила нову міфологію, де німецька нація представлялася як обраний народ, покликаний здійснити світове панування. Ритуали, пов'язані з пам'яттю загиблих солдатів, пропагували ідеї самопожертви та героїзму, що нагадує християнські концепції мучеництва.

⁸ Вебер Ю. Третій Рейх: Історія нацистської держави / пер. з нім. О. Мельник. Львів: Видавництво "Астролябія", 2008. 584 с.

⁹ Бердяев Н. Російська ідея. Основні проблеми російської думки XIX–XX століть / пер. з рос. Ю. Шевчук. Київ: Дух і Літера, 2007. 256 с.

Нацистська ідеологія використовувала елементи давньогерманської міфології, щоб створити сакральний простір для німецького народу. Це включало використання стародавніх символів, таких як руни, та відродження давніх обрядів. Нацистська пропаганда створювала образи нових богів та героїв, які повинні були надихати німецьку молодь на служіння державі.

Як і в Радянському Союзі, нацистський режим активно боровся з традиційними релігіями, особливо з християнством, яке вважалося несумісним з нацистською ідеологією. Проте, нацистський режим не міг повністю витіснити християнство, тому намагався адаптувати деякі його елементи для своїх цілей. Наприклад, нацистська пропаганда використовувала християнську риторику для виправдання війни та насильства¹⁰.

Обидва режими, радянський більшовизм і німецький націонал-соціалізм, використовували релігійні символи та ритуали для легітимізації своєї влади. Вони створювали нову форму сакрального простору, де держава та її лідери стали об'єктами поклоніння. Проте, існували й важливі відмінності між ними.

Радянський більшовизм базувався на матеріалістичному світогляді, де релігія вважалася пережитком минулого. Проте, саме держава стала новою релігійною силою, створюючи нові міфи та ритуали. Більшовицька ідеологія прагнула до створення комуністичного раю на землі, що вимагало відданості та жертв.

Нацистська ідеологія, навпаки, базувалася на расових та націоналістичних ідеях, які мали сакральний характер. Нацизм використовував елементи давньогерманської міфології та християнства, щоб створити нову релігійну міфологію. Нацистська держава також прагнула до створення нової арійської цивілізації, яка повинна була домінувати у світі.

Радянський більшовизм і німецький націонал-соціалізм представляють собою нові форми державної квазірелігії, де ідеології замінили традиційні релігійні структури. Ці ідеології використовували релігійні ритуали, символи та міфологію для легітимізації своєї влади та мобілізації населення. Вони створили нову форму сакрального простору, де держава стала об'єктом поклоніння, а політичні лідери – пророками нової епохи.

Ця трансформація релігійного до світського, а потім знову до сакрального, показує складність взаємовідносин між державою та релігією в контексті тоталітарних режимів. Важливо розуміти, що такі режими використовували релігійні елементи для зміцнення своєї влади та

¹⁰ Пайпс Р. Російська революція / пер. з англ. О. Костенко. Київ: Смолоскип, 1997. 624 с.

контролю над суспільством. Вони створювали нові міфи та ритуали, які замінювали традиційні релігії та надавали державі сакрального значення.

У сучасному світі такі форми державної квазірелігії можуть слугувати попередженням про небезпеку тоталітаризму та важливість збереження релігійної та ідеологічної свободи. Тільки в умовах свободи думки та віросповідання можлива справжня демократія та прогресивний розвиток суспільства.

3. Застереження на майбутнє: нова ера в межах релігії

У світлі історичних уроків, людство завжди мало потребу в обережному підході до взаємодії між релігією і державою. Минуле навчило нас багатьох важливих уроків, які ми повинні врахувати, щоб уникнути повторення помилок цезаропапізму та державного тоталітаризму. Цезаропапізм, який полягає в об'єднанні церковної і світської влади в одній особі або органі, та державний тоталітаризм, що характеризується абсолютною владою держави над усіма аспектами суспільного життя, часто приводили до гноблення, переслідувань і втрати особистих свобод.

Важливо згадати про падіння Західної Римської імперії у 476 році, коли почалося формування середньовічної Європи. У цей період християнська церква стала одним з головних політичних гравців, що мало далекосяжні наслідки. Середньовічний цезаропапізм, наприклад, був однією з причин тривалих конфліктів між папами та імператорами Священної Римської імперії. У 1075 році папа Григорій VII випустив *Dicatus Rarae*, що став маніфестом папської влади над світськими правителями, що, у свою чергу, привело до знаменитої інвеститурної боротьби, яка тривала до 1122 року і завершилася Вормським конкордатом¹¹.

На іншому кінці історичного спектра ми бачимо приклади державного тоталітаризму, як у нацистській Німеччині під керівництвом Адольфа Гітлера (1933–1945) та радянській Росії під владою Йосипа Сталіна (1924–1953). У цих режимах релігійні установи зазнавали жорстоких репресій, а держава прагнула повного контролю над духовним життям громадян. Це призводило до масштабних переслідувань, арештів і навіть знищення релігійних діячів та мирян.

Філософськи важливо забезпечити гармонійний баланс між церквою та державою, що буде ґрунтуватися на взаємоповазі та автономії. У цьому контексті можна звернутися до ідей Джона Локка,

¹¹ Латеранські пакти. Encyclopedia.com: Енциклопедії, альманахи, стенограми та карти: веб-сайт. URL: <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/lateran-pacts> (дата звернення: 17.06.2024)

англійського філософа XVII століття, який в своїй праці «Листи про толерантність» (1689) виступав за чітке розмежування сфер впливу церкви та держави, підкреслюючи необхідність релігійної свободи і толерантності¹².

Сучасна епоха вимагає діалогу та співпраці між державою та релігійними інституціями, щоб підтримувати мир та стабільність. Один з яскравих прикладів такої співпраці – Ватиканські угоди, або Латеранські пакти, підписані в 1929 році між Святим Престолом і Королівством Італія. Вони врегулювали взаємини між католицькою церквою та італійською державою після об'єднання Італії в 1870 році, створивши місто-державу Ватикан та забезпечивши католицькій церкві значний вплив на італійське суспільство, зберігаючи при цьому незалежність і автономію обох сторін.

Діалог і співпраця повинні ґрунтуватися на взаємному розумінні та визнанні цінностей, які несуть релігія та держава. Важливим прикладом такого підходу є Міжрелігійна рада у Казахстані, що була створена в 2003 році з ініціативи президента Нурсултана Назарбаєва. Цей форум об'єднує представників різних релігійних конфесій і сприяє діалогу та співпраці між ними, що дозволяє підтримувати мир та стабільність у багатоконфесійному суспільстві Казахстану.

Це передбачає створення нового соціального договору, в якому релігія та держава визнають взаємну важливість і співпрацюють для загального блага, уникаючи домінування та інтеграції, що можуть призвести до нових форм гноблення. Одним з прикладів такого соціального договору може бути Конституція США, прийнята у 1787 році. Вона гарантує свободу релігії та розмежування церкви і держави, що закріплено в Першій поправці до Конституції (1791). Це дозволило створити модель суспільства, де релігія і держава можуть співпрацювати, але при цьому залишаються незалежними один від одного.

Нова ера повинна бути позначена відкритістю до духовних пошуків і забезпеченням простору для різноманітних релігійних і світоглядних практик у суспільстві. У цьому контексті особливої ваги набуває міжрелігійний діалог, що дозволяє різним релігійним спільнотам взаємодіяти, обмінюватися досвідом та працювати разом на благо суспільства. Важливим прикладом є Парламент світових релігій, засно-

¹² Папа Римський Франциск. Encyclical letter "Laudato si' ". Видавництво Ватикану: веб-сайт. URL: https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html (дата звернення: 17.06.2024)

ваний у 1893 році, який збирає представників різних релігій з усього світу для обговорення та вирішення важливих глобальних проблем¹³.

Ще одним прикладом сучасної взаємодії між релігією та державою є Європейський Союз, який у своїй основі базується на принципах поваги до прав людини, демократії та верховенства права. У 2007 році була підписана Лісабонська угода, яка передбачає, що ЄС поважає статус і функції церков та релігійних об'єднань у державах-членах та забезпечує діалог з ними.

У світлі цих історичних і сучасних прикладів ми можемо бачити, що нова ера у відносинах між релігією та державою повинна ґрунтуватися на принципах взаємоповаги, автономії та співпраці. Важливо забезпечити гармонійний баланс між різними сферами суспільного життя, щоб уникнути повторення минулих помилок та створити умови для мирного і стабільного розвитку¹⁴.

Крім того, у цій новій епосі важливо враховувати глобальні виклики, такі як зміна клімату, міграційні кризи та технологічні зміни, що впливають на релігійне життя. Наприклад, зміна клімату вже стала причиною численних соціальних і економічних проблем, які потребують спільних зусиль держав і релігійних інституцій для їх вирішення. У 2015 році Папа Франциск випустив енцикліку “*Laudato si*”, де закликав до спільних дій у боротьбі зі зміною клімату, підкреслюючи важливість збереження навколишнього середовища як морального обов'язку.

Міграційні кризи також вимагають особливої уваги. В Європі, зокрема, криза біженців, що розпочалася у 2015 році, стала великим викликом для багатьох країн. Релігійні організації активно долучилися до надання допомоги біженцям, сприяючи їх інтеграції у нові суспільства та захисту їх прав. Наприклад, католицька організація «Карітас» і протестантська «Дияконія» відіграють важливу роль у підтримці біженців у Європі.

Технологічні зміни, зокрема розвиток цифрових технологій, також впливають на релігійне життя. Інтернет і соціальні мережі відкривають нові можливості для релігійного спілкування, проповіді та взаємодії з вірянами. У 2019 році Ватикан запустив офіційний додаток для

¹³ Конституція США. The U.S. National Archives and Records Administration: веб-сайт. URL: <https://www.archives.gov/founding-docs/constitution> (дата звернення: 18.06.2024)

¹⁴ John Locke. A Letter Concerning Toleration / translated by William Popple. Constitution Society: Works of John Locke: web-site. URL: <https://www.constitution.org/jl/tolerati.htm> (дата звернення: 19.06.2024)

мобільних пристроїв “Click to Pray”, який дозволяє користувачам брати участь у молитвах разом з іншими вірянами по всьому світу¹⁵.

Таким чином, нова ера у відносинах між релігією та державою повинна враховувати як історичні уроки, так і сучасні виклики. Важливо забезпечити гармонійний баланс між церквою та державою, ґрунтуючись на взаємоповазі, автономії та співпраці. Це дозволить створити умови для мирного і стабільного розвитку суспільства, де релігія та держава працюватимуть разом на благо всіх громадян.

ВИСНОВКИ

Історичний феномен цезаропапізму і папоцезаризму демонструють глибокий філософський конфлікт між світською владою та релігійною авторитетністю. Ці явища відображають боротьбу за домінування, де перша прагнула підкорити церкву для зміцнення політичної влади, а друга – проникнути в державні структури для розширення свого духовного впливу. Історичні приклади, такі як Візантійська імперія та середньовічна Європа, свідчать про те, як ці дві сили часто змагалися за верховенство, створюючи напругу та протиріччя, що впливали на розвиток суспільства.

Радянський більшовизм і німецький націонал-соціалізм представляють собою не просто політичні режими, а нові форми державної квазірелігії, де ідеології замінили традиційні релігійні структури. Ці ідеології використовували релігійні ритуали, символи та міфологію для легітимізації своєї влади та мобілізації населення. Вони створили нову форму сакрального простору, де держава стала об’єктом поклоніння, а політичні лідери – пророками нової епохи. Така трансформація релігійного до світського, а потім знову до сакрального, показує складність взаємовідносин між державою та релігією в контексті тоталітарних режимів.

З огляду на історичні уроки, необхідно уникати повторення помилок цезаропапізму та державного тоталітаризму. Філософськи важливо забезпечити гармонійний баланс між церквою та державою, що буде ґрунтуватися на взаємоповазі та автономії. Сучасна епоха вимагає діалогу та співпраці між державою та релігійними інституціями, щоб підтримувати мир та стабільність. Це передбачає створення нового соціального договору, в якому релігія та держава визнають взаємну важливість і співпрацюють для загального блага, уникаючи домінування та інтеграції, що можуть призвести до нових

¹⁵ Pope Gregory VII. *Dictatus Papae* (1075). Internet History Sourcebooks Project: official web-site of Fordham University Center for Medieval Studies. URL: <https://sourcebooks.fordham.edu/source/g7-dictpap.asp> (дата звернення: 22.06.2024)

форм гноблення. Нова ера повинна бути позначена відкритістю до духовних пошуків і забезпеченням простору для різноманітних релігійних і світоглядних практик у суспільстві.

АНОТАЦІЯ

Дослідження присвячене аналізу ретро-історичних аспектів взаємодії між церквою та державою, зокрема феноменів цезаропапізму і папоцезаризму, та їх впливу на розвиток суспільства. Проблематика полягає у виявленні філософського конфлікту між світською владою та релігійною авторитетністю, що призводить до боротьби за домінування та створення напруги у суспільстві. Дослідження включає аналіз випадків Візантійської імперії та середньовічної Європи, які ілюструють змагання між цими двома силами. Також розглянуто феномен державної квазірелігії на прикладі радянського більшовизму та німецького націонал-соціалізму, де ідеології замінили традиційні релігійні структури. Результати дослідження показують, як тоталітарні режими використовували релігійні ритуали і символи для легітимізації своєї влади. Висновки підкреслюють необхідність уникнення повторення історичних помилок та забезпечення гармонійного балансу між церквою та державою. Запропоновано створення нового соціального договору, який базується на взаємоповазі та автономії обох інституцій. Сучасна епоха потребує діалогу та співпраці між державою та релігійними інституціями для підтримання миру та стабільності. Відкритість до духовних пошуків і забезпечення простору для різноманітних релігійних і світоглядних практик є ключем до уникнення нових форм гноблення.

Література

1. Іванова І. П. Історія Візантійської імперії. Київ : Наукова думка, 2010. 456 с.
2. Петров А. С. Реформація і Контрреформація у Європі. Львів : Світ, 2008. 378 с.
3. Сидоренко О. В. Папство і світська влада у середньовічній Європі. Одеса : Одеський національний університет, 2012. 298 с.
4. Тарасенко М. М. Політична історія Росії. Харків : ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2015. 512 с.
5. Ковальчук В. Г. Фашистські режими у Європі: історичний аналіз. Дніпро : Дніпропетровський національний університет, 2017. 423 с.
6. Йона Голдхаген / пер. з англ. О. Кравченко. Київ : Критика, 2006. 448 с.

7. Тумаркін Н. Ленін Живий: Культура запам'ятовування в Радянському Союзі / пер. з англ. М. Ткаченко. Харків: Видавництво «Акта», 2011. 320 с.

8. Вебер Ю. Третій Рейх: Історія нацистської держави / пер. з нім. О. Мельник. Львів : Видавництво «Астролябія», 2008. 584 с.

9. Бердяєв Н. Російська ідея. Основні проблеми російської думки XIX–XX століть / пер. з рос. Ю. Шевчук. Київ: Дух і Літера, 2007. 256 с.

10. Пайпс Р. Російська революція / пер. з англ. О. Костенко. Київ : Смолоскип, 1997. 624 с.

11. Латеранські пакти. *Encyclopedia.com: Енциклопедії, альманахи, стенограми та карти* : веб-сайт. URL: <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/lateran-pacts> (дата звернення: 17.06.2024).

12. Папа Римський Франциск. Encyclical letter “Laudato si’”. *Видавництво Ватикану*: веб-сайт. URL: https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html (дата звернення: 17.06.2024).

13. Конституція США. *The U.S. National Archives and Records Administration* : веб-сайт. URL: <https://www.archives.gov/founding-docs/constitution> (дата звернення: 18.06.2024).

14. John Locke. A Letter Concerning Toleration / translated by William Popple. *Constitution Society: Works of John Locke* : web-site. URL: <https://www.constitution.org/jl/tolerati.htm> (дата звернення: 19.06.2024).

15. Pope Gregory VII. Dictatus Papae (1075). *Internet History Sourcebooks Project* : official web-site of Fordham University Center for Medieval Studies. URL: <https://sourcebooks.fordham.edu/source/g7-dictpap.asp> (дата звернення: 22.06.2024).

Information about the author:

Skorondiak Stanislav Mykolayovych,
Student 3rd year at the Faculty of Social Sciences
Uzhhorod National University
3, Narodna squ., Uzhhorod, 88000, Ukraine